

[kai'ros]

Den rette tale på det rette tidspunkt

RetorikMagasinet lancerer her en ny artikelserie som stiller skarpt på nøglebegreber fra den retoriske teori. Serien bliver skrevet af tre faste skribenter hvoraf den første er Jette Barnholdt Hansen der er lektor i retorik. Her ser hun nærmere på det vigtige begreb kairos.

Af **Jette Barnholdt Hansen** Lektor i retorik ved Københavns Universitet.

Det klassiske retoriske begreb *kairós* (udtales med tryk på sidste stavelse) forklares ofte som timing eller det at sige noget på det helt rigtige tidspunkt til de rigtige mennesker. Begrebet sammenfatter princippet om at retorik altid er forankret i en konkret situation, og at situationen på den anden side også er en af talerens største ressourcer i forbindelse med valg (og fravalg) af retoriske virkemidler for en given ytring. Kairos foreligger når tiden er inde til noget, og kairos er noget som både ord og handlinger kan have i forhold til deres retoriske situation.

Rødder i antikken

Begrebet kairos har rod i sofistisk tænkning, men sættes særligt i relation til Isokrates (436-ca. 338 f.Kr.), sofisternes arvtager. Han bruger ordet 70 gange i det tekstkorpus på ca. 500 sider som man har overleveret fra hans hånd.

Som et bredt begreb er kairos med til at indkredse retorikkens ontologi på et overordnet plan idet det siger noget om retorikkens måde at eksistere på i verden.

Begrebet er centralt både i Isokrates' *filosofia* (almene visdom) og i hans vision for den skole som han oprettede omkring år 390 i udkanten af Athen hvor en syntese af vægtige emner og stilistisk skoling skulle være med til at udvikle elevernes personlighed og sans for situationens krav (kairos). Hos Isokrates kan kairos nogle gange bedst oversættes med 'tid' og 'omstændigheder', andre gange er 'situation', 'anledning' og 'lejlighed' mere dækkende. Kairos bruges således både i en bred og i en snæver retorisk betydning. Som et bredt begreb er kairos med til at indkredse retorikkens ontologi på et overordnet plan idet det siger noget om retorikkens måde at eksistere på i verden; at retorik kan skabe situationer med erkendelsespotentialer, og at retorik er knyttet til *doxa* (det tilsyneladende, skøn, dømmekraft) og handler om erfaring og viden der er rettet mod den praktiske virkelighed i modsætning til *episteme* (sand viden i filosofisk forstand). Som et snævrere begreb bruges kairos om en konkret talesituations bestemmende rolle for retors udformning af en given ytring og er hermed beslægtet med stilbegrebet *aptum* (gr. *prepon*, formålstjenlighed i forhold til modtager).

Det rette i nuet

Øivind Andersen, der indgående har gjort rede for kairos-begrebet i artiklen "Rette ord i rette tid" (RS nr. 4, 1997), fremhæver også sofisten Alkidamas' (død ca. 375 f.Kr.) udlægning af kairos som på væsentlige punkter adskiller sig fra Isokrates'. Både som retor og retoriker repræsenterer Alkidamas en retorik der er forankret i antikkens retssystem og folkeforsamling, og som fuldstændig er baseret på mundtlig improvisation i modsætning til Isokrates der primært udfolder sig inden for den epideiktiske genre. Alkidamas plæderer således også for det talte ords overlegenhed i forhold til det skrevne fordi det er meget vanskeligere at improvisere en tale på stående fod end det er at skrive en tale. Alkidamas' hovedargument har dog med kairos at gøre, for en tale kan aldrig passe bedre til den konkrete situation end når en taler udformer og holder den på samme tidspunkt, hvorimod en nedskreven tale ofte forfejler sin virkning i selve det kritiske øjeblik – i det 'nu' hvor den skal folde sig ud.

Læs mere

Øivind Andersen, *I retorikkens hage*, Universitetsforlaget i Oslo, 1995.

Øivind Andersen, "Rette ord i rette tid. Kairos i klassisk retorik", *Rhetorica Scandinavica*, nr. 4, 1997.

Tormod Eide, *Retorisk leksikon*, Universitetsforlaget i Oslo, 1990.

C.R. Eskin og J.L. Kinneavy, "Kairos", *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, red.: Gert Ueding, bind 4, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1998.

Charlotte Jørgensen og Lisa S. Villadsen (red.), *Retorik. Teori og praksis*, Samfundslitteratur, København 2009.

Harald Jørgensen (red.), *Danske Taler gennem 100 Aar*, Schultz, København 1945.

Foto: Polfoto.

John F. Kennedy efter sin berømte tale i Vest-Berlin den 26. juni 1963.

Improvisation i voldsom regn

Den retoriske kanon rummer mange klassikere som ofte fremhæves for deres kairos, fx Martin Luther Kings tale *I Have a Dream* (1963) som ligefrem synes at italesætte kairos med den karakteristiske anafor ”Now is the time”. Ordene ”Ich bin ein Berliner” fra John F. Kennedys tale på Rudolph Wilde Platz i Vestberlin i 1963 er også et godt eksempel på kairos. Det at en amerikansk præsident med denne tyske sætning viste at han identificerede sig med vestberlinerne efter Berlinmuren var en realitet, havde en kolossal betydning i den konkrete situation.

Da Lyngsie skal på talerstolen, regner det voldsomt, men fordi han er en så erfaren taler der ikke er bange for at improvisere, får han vendt denne *constraint* (begrænsning) i den konkrete talesituation til sin egen fordel.

Et illustrativt eksempel på kairos i den snævrere betydning, der også synes at rumme den improvisation som Alkidamas advokerer for, ses i indledningen til fagforeningslederen M.C. Lyngsies brandtale i Nykøbing Falster fra den 1. maj 1925. Lyngsie taler her til et stort antal arbejdere der er blevet lockouted af deres arbejdsgivere i forbindelse med en strejke. Målet med Lyngsies tale er derfor at indgyde arbejderne mod og kampgejst

på trods af den alvorlige situation. Han skal desuden træde i karakter som leder for arbejderbevægelsen så tilhørerne fatter tillid til ham og til deres fælles projekt, nemlig at skaffe arbejderne bedre vilkår. Da Lyngsie skal på talerstolen, regner det voldsomt, men fordi han er en så erfaren taler der ikke er bange for at improvisere, får han vendt denne *constraint* (begrænsning) i den konkrete talesituation til sin egen fordel. Han griber nuet og forholder sig eksplicit til den konkrete situation og det fremmødte publikum. Han synes hermed også at sige lige de ord som skal siges, på det rigtige tidspunkt hvilket responsen fra lytterne også indikerer. Citatet kan desuden opfattes som en klog vaccination der kan tage brodden ud af modstandernes efterfølgende argumentation. De aviser som støtter lockoutherrerne, kan den følgende dag ikke anvende regnvejret til deres egen fordel med stor effekt, for det sagde Lyngsie jo i sin tale at de ville:

”Folketidende! (Larmen og Bifald) Stiftstidende! (Ny Larm) og Venstrebladet! (atter Bifald) – disse Blade vil i Morgen skadefro skrive, at Vorherre er ikke med Socialisterne, for Regnen strømmede ned, deres Faner var slatne, og Humøret var sløjt. Jeg slaas for Tiden med de Godtfolk, og jeg vil sige til dem: De har slet ikke Ret! (Hr. Lyngsie talte her som ofte senere ned mod Referenterne). Naar himlen græder i Dag, saa er det ikke over os, men over Lockoutherrernes Taabelighed. (Hør). Naar Himlens væde falder, saa er det for at skaffe Grøde paa Jorden, for at Væksterne kan vokse op og bøde paa Dumheden og Tabene, som Lockoutherrerne forvolder Landet.” (Citeret fra Jørgensen, *Danske taler*, s. 206-07). ▀